

بررسی سیاستهای حمایتی از بخش کشاورزی با تأکید بر محصول گندم

نویسندگان: دکتر بهاء‌الدین نجفی*

ابراهیم زارع*

چکیده

در بیشتر کشورها، به عنوان گامی در جهت آزادسازی اقتصادی، به تدریج، یارانه‌ها را حذف کرده‌اند، در ایران نیز در این مورد اقداماتی شده است. در این مقاله، به منظور بررسی آثار سیاست آزادسازی اقتصادی بر بخش کشاورزی، نرخ حمایت مستقیم و غیرمستقیم و کل برای محصول گندم و همچنین تغییرات نرخ مبادله در بخش کشاورزی، در سالهای اخیر، بررسی شده است. نتایج مطالعه، بیانگر آن است که سیاستهای مزبور، عملاً به کاهش تولید گندم منجر شده است.

مقدمه

وضعیت اقتصادی بیشتر کشورهای جهان سوم در چند دهه اخیر، حاکی از آن است که دخالت دولت در بازار و مهار قیمتها، موجب کندی روند فرایند توسعه شده است. هم اکنون، در بیشتر کشورها، گرایش به بازار آزاد با کمترین حد دخالت، تقویت می‌شود. در ایران نیز با پایان یافتن جنگ تحمیلی، پس از یک دهه تجربه دخالت گسترده دولت در اقتصاد، سیاست تعدیل اقتصادی

* استاد دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز

* کارشناس اقتصاد کشاورزی مرکز تحقیقات کشاورزی فارس

و آزادسازی مطرح شده، و در این زمینه، اقداماتی انجام گردیده است. در بخش کشاورزی، از مجموعه سیاستهای اعلام شده، یارانه نهاده‌ها در حد چشمگیری حذف شده و منجر به افزایش هزینه‌های تولید گردیده است. برای جبران افزایش هزینه‌های تولید، دولت با اتخاذ سیاست افزایش قیمت خرید تضمینی محصولات راهبردی و همچنین آزادسازی نسبی تجارت داخلی و خارجی، به دنبال آن است که با افزایش سودآوری، کارایی بهره‌گیری از عوامل افزایش یابد.

طرح موضوع

با تغییر قیمت نسبی نهاده‌ها و محصولات، این احتمال وجود دارد که کشاورزان، با تغییر در الگوی کشت خود، به تغییر در نسبت هزینه‌ها و قیمت محصولات واکنش نشان دهند، به ویژه بدین سبب که کشاورزان باید به تدریج از محدودیت بازار داخلی رها شوند و به بازار گسترده بین‌المللی روی آورند. با اجرای سیاستهای آزادسازی، میزان سطح زیر کشت برخی از محصولات تغییر خواهد کرد. چنین پدیده‌ای که شدت تأثیر این سیاستها، به موقعیت کنونی این محصولات و میزان وابستگی آنها به سیاستهای دخالت‌گرایانه بستگی دارد.

برای مثال، اگر محصولی در وضعیت کنونی مورد حمایت باشد، در حالت آزادسازی و حذف تعرفه‌ها، موقعیت آن تضعیف می‌شود و مزیت نسبی آن کاهش می‌یابد. علاوه بر این، افزایش مزیت نسبی محصولات صادراتی نیز می‌تواند موقعیت محصولات مورد حمایت را بیشتر تضعیف کند. بنابراین، آگاهی از اثرهای اجرای سیاست آزادسازی اقتصادی بر بخش کشاورزی و محصولات مختلف بر چگونگی سیاستگذاری در این زمینه، مؤثر می‌افتد.

هدفهای مطالعه

در این مقاله، دو هدف را پی می‌گیریم:

۱) محاسبه نرخ حمایت اسمی مستقیم، غیرمستقیم و کل‌گندم قبل و بعد از اجرای سیاست آزادسازی اقتصادی.

۲) بررسی تغییرات نرخ مبادله در بخش کشاورزی قبل و بعد از اجرای سیاست آزادسازی اقتصادی.

روش پژوهش

در این پژوهش، به منظور بررسی آثار سیاست آزادسازی اقتصادی بر بخش کشاورزی، نرخ حمایت مستقیم و غیرمستقیم و کل برای محصول گندم تعیین می‌نماییم. علاوه بر این، تغییرات نرخ مبادله در بخش کشاورزی در سالهای اخیر، با استفاده از شاخص قیمت‌های عمده‌فروشی محصولات کشاورزی و غیرکشاورزی را بررسی می‌کنیم.

روش محاسبه نرخ حمایت اسمی مستقیم و غیرمستقیم و کل

الف) حمایت اسمی مستقیم

به منظور بررسی آثار سیاست قیمت‌گذاری مستقیم بر قیمت نسبی یک محصول خاص، نرخ حمایت اسمی مستقیم، به صورت زیر، محاسبه می‌شود.

$$NPRD = \frac{PA/PNA - P'A/PNA}{PA/PNA} = \frac{PA - P'A}{PA} \quad (1)$$

NPRD = نرخ حمایت اسمی مستقیم

PA = قیمت داخلی تولیدکننده یا مصرف‌کننده محصول A

P'A = قیمت سر مرز محصول A به نرخ رسمی ارز

PNA = شاخص قیمت در بخش غیرکشاورزی

در این مقاله، قیمت تضمینی گندم را معادل قیمت داخلی PA و قیمت سر مرز آن را با توجه به ارزش واردات گندم و نرخ رسمی ارز، معادل P'A در نظر گرفته‌ایم. برای شاخص قیمت در بخش غیرکشاورزی هم از شاخصهای قیمت عمده‌فروشی بانک مرکزی سودجسته‌ایم.

ب) حمایت اسمی غیرمستقیم

دخالت غیرمستقیم دولت، شامل تأثیر تغییرات نرخ ارز و سیاست‌های بازرگانی در بخش غیرکشاورزی بر قیمت نسبی محصولات کشاورزی است.

در صورت دخالت، قیمت نسبی یک محصول کشاورزی برابر با PA/PNA می‌باشد، و در نبود

دخالت غیرمستقیم، قیمت نسبی محصول برابر (PA/PN*A). E*/E₀ است. در این معادله:

E₀ = نرخ رسمی ارز

$E^* =$ نرخ تعادلی ارز

$PN^*A =$ شاخص قیمت محصولات غیرکشاورزی که با توجه به عدم تعادل نرخ ارز و سیاستهای تجاری تعدیل شده است.

شاخص قیمت در بخش غیرکشاورزی (PNA)، شامل شاخص قیمت کالای تجاری بخش غیر کشاورزی (PNAT) و شاخص قیمت کالاهای غیرتجاری غیرکشاورزی و (PNAH) است و به طریق زیر محاسبه می‌شود.

$$PNA = \alpha PNAT + (1 - \alpha) PNAH \quad (۲)$$

$\alpha =$ سهم محصولات تجاری در شاخص قیمت بخش غیرکشاورزی
برای محاسبه شاخص قیمت محصولات غیرکشاورزی باید این رابطه با توجه به عدم تعادل در نرخ ارز و سیاستهای تعرفه‌ای تعدیل شود، بنابراین:

$$PN^*A = \frac{\alpha E^*}{E_0} \cdot \frac{PNAT}{(1+tm)} + (1-\alpha) PNAH \quad (۳)$$

$tm =$ معادل نرخ تعرفه کالاها تجاری غیرکشاورزی

به منظور سنجش مداخله غیرمستقیم، قیمت نسبی سرمرز باید با نرخ تعادلی ارز مورد محاسبه قرار گرفته و برای اصلاح قیمت کالاهای تجاری نسبت به افزایش پدید آمده در نرخ ارز و سیاستهای تحریف در بخش غیرکشاورزی، توسط شاخص قیمت کالاهای غیرکشاورزی (تعدیل شده برای نرخ ارز و تجارت) کاهش یابد. بنابراین، نرخ حمایت اسمی ناشی از سیاستهای غیرمستقیم، از معادله زیر تعیین می‌شود.

$$NPRI = \frac{PA/PNA - (E^*/E_0)PA/P^*NA}{(E^*/E_0)PA/P^*NA} = \frac{1/PNA - (E^*/E_0) 1/PNA}{(E^*/E_0) 1/PNA} \quad (۴)$$

$$= \frac{P^*NA}{PNA} \cdot \frac{E_0}{E^*} - 1$$

همان طور که معادله نشان می‌دهد، اثر دخالت غیرمستقیم برای تمام محصولات کشاورزی تجاری یکسان و به نسبت E^*/E_0 که نشان‌دهنده کاهش ارزش پول داخلی، و tm که نشان‌دهنده اثر

سیاستهای تجاری بر کالاهای غیرکشاورزی تجاری است، بستگی دارد. در این پژوهش، متوسط نرخ ارز در بازار آزاد را به عنوان قیمت تعادلی ارز در نظر گرفته ایم. برای محاسبه نرخ تعرفه معادل کالاهای غیرکشاورزی تجاری، با توجه به اینکه براساس آمارهای موجود بالاترین سهم در کالاهای تجاری غیرنفتی متعلق به سه گروه فلزات معمولی و مصنوعی، ماشین آلات و دستگاههای مکانیکی و وسایط نقلیه و لوازم آنها می باشد، نرخ تعرفه متوسط در این سه گروه در سالهای مورد بررسی را برآورد کرده ایم و به عنوان معادل نرخ تعرفه کالاهای غیرکشاورزی تجاری در نظر گرفته ایم.

در فرمول (۳) PNAT و PNAH نامعلوم است و با استفاده از اطلاعات پایه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در مورد شاخص قیمت عمده فروشی کالاهای کشاورزی صادراتی و وارداتی و با توجه به روابط بین شاخصهای مختلف قیمتهای عمده فروشی مشخص گردیدند.

ج) حمایت اسمی کل

مجموع اثرهای دخالت مستقیم و غیرمستقیم بر قیمتهای نسبی (PA/PNA) از طریق محاسبه نرخ حمایت اسمی کل به دست آمده است. این نرخ، از حاصل ضرب قیمتهای سرمرز در نسبت نرخ تعادلی ارز و نرخ رسمی ارز به دست می آید. قیمتهای مرزی تعدیل شده هر محصول بر شاخص قیمت کالاهای غیرکشاورزی (تصحیح شده برای عدم تعادل نرخ ارز و تعرفه) تقسیم می شود. رابطه زیر، روش محاسبه NPRT را نشان می دهد.

$$NPRT = \frac{PA/PNA - (E^*/E_0)(PA'/P^*NA)}{(E^*/E_0)(PA'/P^*NA)} \quad (5)$$

حمایت اسمی کل را می توان از طریق جمع حمایت اسمی مستقیم تعدیل شده و حمایت اسمی غیرمستقیم نیز به دست آورد.

$$NPRT = nprd + NPRI \quad (6)$$

در این رابطه، nprd برابر است با حمایت اسمی مستقیم تعدیل شده که از رابطه زیر به دست

می‌آید.

$$\text{nprd} = \text{NPRI} (1 + \text{NPRI}) \quad (۷)$$

بحث و نتیجه گیری

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بخش کشاورزی با سیاست پرداخت یارانه به عوامل تولید و افزایش قیمت تضمینی برخی محصولات راهبردی نظیر گندم و عدم مهار قیمت دیگر محصولات، مورد حمایت بوده است. با شروع اجرای سیاست تعدیل اقتصادی، به نظر می‌رسد که این حمایت دستخوش تغییراتی شده است، به طوری که از سال ۱۳۷۰ به این سو، تغییراتی در سیاستهای قیمتگذاری در این بخش دیده می‌شود. این تغییر، عمدتاً حول و حوش حذف تدریجی یارانه‌های عوامل تولید بوده است. جدول ۱، تا حدودی بیانگر این چرخش در سیاست قیمتگذاری در بخش کشاورزی می‌باشد. همان گونه که می‌بینید، قیمت دو کود اوره و فسفات آمونیم که اطلاعات در مورد آنها در دسترس است، از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۰ ثابت، و به ترتیب، برابر با ۹ و ۱۲ ریال برای هر کیلوگرم بوده است. ولی از سال ۱۳۷۱، قیمت این دو نهاده شروع به رشد کرده و در سال ۱۳۷۴، به ترتیب، به ۱۵۰ و ۱۹۰ ریال رسیده است که به ترتیب، ۱۶/۶ و ۱۵/۸ برابر شده است. از سوی دیگر، با مقایسه شاخص قیمت عمده‌فروشی کالاهای کشاورزی و کالاهای غیرکشاورزی و شاخص قیمت گندم به عنوان یک محصول عمده کشاورزی، می‌بینیم که تا سال ۱۳۷۰ شاخص قیمت کالاهای کشاورزی و گندم همواره بالاتر از شاخص قیمت کالاهای غیرکشاورزی بوده است. از سال ۱۳۷۱، این روند معکوس شده و شاخص قیمت محصولات غیرکشاورزی بر دو شاخص یادشده برتری یافته است. روند این تغییرات را در نمودار ۱ نشان داده‌ایم. نمودار نشان می‌دهد که از سال ۱۳۷۰ به بعد، رشد تمام شاخصها شتاب یافته و از همین سال است که شاخص قیمت کالاهای غیرکشاورزی بر دو شاخص دیگر پیشی گرفته است. در حقیقت، نرخ مبادله به زیان بخش کشاورزی تغییر یافته است. در فاصله سالهای ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۳، این جریان شدت بیشتری یافت. تقسیم شاخص قیمت کالاهای کشاورزی بر کالاهای غیرکشاورزی در جدول ۱، این وضعیت را به خوبی نشان می‌دهد. همان گونه که می‌بینید، در فاصله سالهای ۱۳۵۶ تا ۱۳۶۱،

نرخ مبادله به نفع بخش کشاورزی در حال افزایش بوده و از ۱/۲۴ در سال ۱۳۶۱ به ۱/۶۷ در سال ۱۳۶۵ رسیده و از سال ۱۳۶۶ این روند رو به کاهش نهاده است، به طوری که در سال ۱۳۷۰ نرخ مبادله به زیان بخش کشاورزی و به عدد ۰/۹۸ تغییر یافته و در سال ۱۳۷۳ به ۰/۸۵ کاهش یافته است.

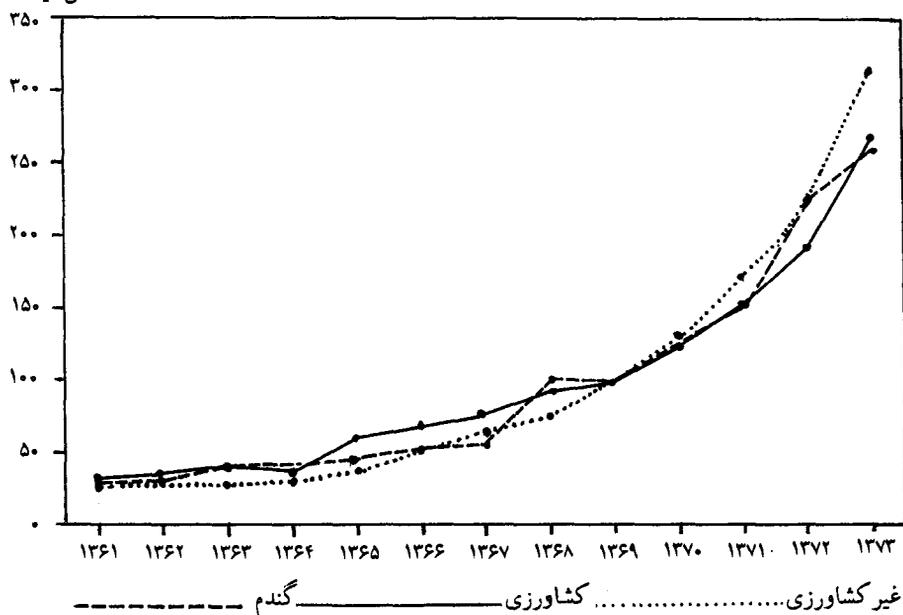
جدول ۱. روند تغییرات قیمت کودهای شیمیایی و شاخص قیمت محصولات کشاورزی و غیر کشاورزی

سال	قیمت کود اوره ریال/کیلوگرم	قیمت کود فسفات آمونیم ریال/کیلوگرم	شاخص قیمت تضمینی گندم	شاخص قیمت کالاهای کشاورزی	شاخص قیمت کالاهای غیرکشاورزی	نرخ مبادله
۱۳۶۱	۹	۱۲	۳۰	۳۲/۲۸	۲۵/۹۱	۱/۲۴
۱۳۶۲	۹	۱۲	۳۲	۳۶/۰۶	۲۷/۳۷	۱/۳۲
۱۳۶۳	۹	۱۲	۴۰	۴۳/۶	۲۷/۶	۱/۵۸
۱۳۶۴	۹	۱۲	۴۰	۳۶/۰۶	۲۹/۱۷	۱/۶۴
۱۳۶۵	۹	۱۲	۴۶	۶۰/۵۸	۳۶/۲۷	۱/۶۷
۱۳۶۶	۹	۱۲	۵۳	۶۸/۸۵	۵۰/۸۴	۱/۳۵
۱۳۶۷	۹	۱۲	۵۷	۷۷/۵۳	۶۴/۴۲	۱/۲
۱۳۶۸	۹	۱۲	۱۰۰	۹۵/۱۲	۷۵/۰۷	۱/۲۶
۱۳۶۹	۹	۱۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱
۱۳۷۰	۹	۱۲	۱۳۰	۱۲۴/۹۵	۱۲۷/۲۴	۰/۹۸
۱۳۷۱	۱۹	۲۲	۱۵۰	۱۵۵/۵۵	۱۷۲/۵۵	۰/۹۰
۱۳۷۲	۹۵	۱۱۰	۲۲۵	۱۹۴/۲	۲۱۷/۵۶	۰/۸۹
۱۳۷۳	۹۵	۱۱۰	۲۶۰	۲۶۸/۴	۳۱۴/۲۸	۰/۸۵
۱۳۷۴	۱۵۰	۱۹۰	-	-	-	-

مآخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

شرکت سهامی خدمات حمایتی کشاورزی

شاخص قیمت

نمودار ۱. تغییرات شاخص قیمت کالاهای کشاورزی، غیرکشاورزی و گندم

نتایج مربوط به محاسبه نرخ حمایت اسمی

برای محاسبه نرخ حمایت اسمی، لازم است که اطلاعاتی در زمینه نرخ ارز، قیمت محصول و شاخص قیمت‌های محصولات کشاورزی و غیرکشاورزی در دسترس باشد. قسمتی از اطلاعات مورد نیاز در این پژوهش را از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گمرک جمهوری اسلامی ایران و مرکز اطلاعات فنی و علمی گرفته‌ایم و قسمت دیگر را براساس روابط موجود بین اجزاء شاخصهای قیمت محاسبه کرده‌ایم. براساس جدول ۲، قیمت تضمینی گندم با یک روند افزایشی، از ۳۰ ریال در سال ۱۳۶۱، به ۲۶۰ ریال در سال ۱۳۷۳ رسیده است. ولی ارزش سیف (CIF) گندم که با توجه به نرخ رسمی دلار محاسبه می‌گردیده، بین سالهای ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۳ نوسان داشته است، به طوری که در سال ۱۳۶۱، ارزش آن هر کیلوگرم ۱۴/۴۹ ریال، در سال ۱۳۶۳ معادل ۱۶/۰۷ ریال و در سال ۱۳۷۱ معادل ۱۰/۹۷ ریال بوده است. از سال ۱۳۷۲ به بعد، با تغییر نرخ رسمی ارز

استفاده شده در واردات گندم، قیمت آن با یک افزایش شدید، به ۱۹۴/۲۶ ریال در سال ۱۳۷۳ رسیده است. دو ستون دیگر جدول، نشاندهنده تغییرات نرخ رسمی و غیررسمی ارز می‌باشد. می‌بینید که نرخ غیررسمی بالاتر از نرخ رسمی بوده و در طول دوره اختلاف آنها بیشتر شده است. در ابتدای دوره، نرخ رسمی دلار ۸۵/۸ ریال و نرخ غیررسمی ۴۵۹/۸ ریال بوده است که بیش از پنج برابر نرخ رسمی است. ولی در سال ۱۳۷۱، نرخ رسمی ۶۵/۶۶ ریال و نرخ غیررسمی ۱۴۹۹/۶۷ ریال بوده است که ۲۲/۸ برابر نرخ رسمی می‌باشد. از سال ۱۳۷۲، با اجرای سیاست جدید ارزی، اختلاف بین این دو نرخ کاهش یافته است، به طوری که در سال ۱۳۷۳، نرخ بازار آزاد فقط ۱/۶ برابر نرخ رسمی ارز بوده است. ستون آخر جدول، شاخص قیمت کالاهای غیرکشاورزی را نشان می‌دهد که براساس تفاوت نرخ ارز و نرخ تعرفه محاسبه گردیده است. می‌بینید که این شاخص در طول دوره ۱۳۶۱-۱۳۷۱ رشد بسیار زیادی داشته است و از ۶۹/۶۷ در سال ۱۳۶۱ به ۱۶۳۶/۵۸ در سال ۱۳۷۱ رسیده است. ولی با کاهش اختلاف بین نرخ رسمی و بازار آزاد ارز، این شاخص کاهش یافته و به ۳۶۲/۵۷ در سال ۱۳۷۳ رسیده است.

جدول ۳، نشانگر شاخص قیمت عمده‌فروشی کالاهای کشاورزی و غیرکشاورزی و شاخص قیمت کالاهای تجاری و غیرتجاری می‌باشد. شاخص قیمت کالاهای کشاورزی را مستقیماً از بانک مرکزی به دست آورده‌ایم و شاخصهای دیگر را با استفاده از روابط موجود بین شاخصهای قیمت و اطلاعات منتشر نشده بانک مرکزی محاسبه کرده‌ایم. دو ستون اول جدول فوق، نشان می‌دهد که در دوره ۱۳۶۱-۱۳۷۱ تا سال ۱۳۶۹، شاخص قیمت کالاهای کشاورزی بر کالاهای غیرکشاورزی برتری داشته است به طوری که در سال ۱۳۶۱، شاخص قیمت کالاهای کشاورزی ۳۲/۲۸ و کالاهای غیرکشاورزی ۲۵/۹۱ بوده است. در سال ۱۳۶۸ نیز شاخص قیمت کالاهای کشاورزی ۹۵/۲۲ و شاخص قیمت کالاهای غیرکشاورزی ۷۵/۰۷ بوده است. ولی از سال ۱۳۷۰، شاخص قیمت کالاهای غیرکشاورزی برتر بوده است. در سال ۱۳۷۰، این ارقام برای کالاهای کشاورزی و غیرکشاورزی، به ترتیب، ۱۵۵/۵ و ۱۷۴/۱۱ بوده است که نشاندهنده تغییرات نرخ مبادله به زیان بخش کشاورزی در سالهای اخیر می‌باشد. این روند، در سالهای ۱۳۷۲ و ۱۳۷۳

ادامه داشته است.

جدول ۲. قیمت گندم، نرخ ارز و شاخص تعدیل شده قیمت عمده فروشی کالاهای
غیرکشاورزی

سال	قیمت تضمینی گندم (کیلوگرم/ریال)	ارزش سیف گندم براساس نرخ رسمی دلار (کیلوگرم/ریال)	نرخ رسمی دلار (ریال)	متوسط نرخ دلار در بازار آزاد (ریال)	PNA*
۱۳۶۱	۳۰	۱۴/۴۹	۸۵/۸	۴۵۹/۸۵	۶۹/۶۷
۱۳۶۲	۳۲	۱۶/۳۵	۸۷/۲۲	۳۶۹/۸۱	۶۱/۶۹
۱۳۶۳	۴۰	۱۶/۰۷	۹۱/۷۹	۵۱۹/۶۳	۸۰/۵۳
۱۳۶۴	۴۰	۱۴/۲۲	۸۷/۴۹	۵۷۴/۸۱	۹۶/۴۸
۱۳۶۵	۴۶	۷/۶۱	۷۶/۵۱	۷۸۲/۶۹	۱۷۷/۰۶
۱۳۶۶	۵۳	۶/۳۷	۶۹/۸۹	۱۰۳۵/۷۶	۳۳۷/۸۲
۱۳۶۷	۵۷	۹/۸۵	۶۹/۳۱	۱۰۵۰/۰۴	۴۳۸/۲۲
۱۳۶۸	۱۰۰	۱۵/۱۸	۷۲	۱۲۱۶/۰۸	۵۷۳/۱۷
۱۳۶۹	۱۰۰	۱۳/۸	۶۶/۷۲	۱۳۵۴/۴	۸۶۸/۹۲
۱۳۷۰	۱۳۰	۹/۳۸	۶۷/۸	۱۴۱۱/۵۹	۱۰۹۴/۴۳
۱۳۷۱	۱۵۰	۱۰/۹۷	۶۵/۶۶	۱۴۹۹/۶۷	۱۶۳۶/۵۸
۱۳۷۲	۲۲۵	۶۱/۷	۳۶۳/۵	۱۸۱۰	۵۳۰/۸۸
۱۳۷۳	۲۶۰	۱۹۴/۲۶	۱۷۵۰	۲۸۰۸	۳۶۲/۵۷

*PNA = شاخص قیمت کالاهای غیرکشاورزی تعدیل شده برای نرخ ارز و تجارت که با استفاده از اطلاعات

کسب شده از بانک مرکزی محاسبه شده است.

مآخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

گمرک جمهوری اسلامی ایران

جدول ۳. شاخص بهای عمده فروشی کالاها در ایران (۱۰۰-۱۳۶۹)

گروههای کالا				شرح
غیرتجاری	تجاری	غیرکشاورزی	کشاورزی	
۵۷/۷۳	۴۲/۲۷	۷۱/۹۲	۲۸/۰۸	ضریب اهمیت دوره
۲۸/۶	۲۶/۴۷	۲۵/۹۱	۳۲/۲۸	۱۳۶۱
۳۱	۲۸/۱۶	۲۷/۳۷	۳۶/۰۶	۱۳۶۲
۳۳/۶	۳۰/۰۵	۲۷/۶	۴۳/۶	۱۳۶۳
۳۵/۹	۳۲/۳۵	۲۹/۱۷	۴۷/۸	۱۳۶۴
۴۴	۴۱/۸۷	۳۶/۲۷	۶۰/۵۸	۱۳۶۵
۵۵/۸	۵۶/۰۴	۵۰/۸۴	۶۸/۸۵	۱۳۶۶
۶۸/۲	۶۷/۹۶	۶۴/۴۲	۷۷/۵۳	۱۳۶۷
۸۱/۸	۷۹/۲	۷۵/۰۷	۹۵/۱۲	۱۳۶۸
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۳۶۹
۱۲۶/۳	۱۲۷	۱۲۷/۲۴	۱۲۴/۹۵	۱۳۷۰
۱۷۰/۴	۱۶۶	۱۷۴/۱۱	۱۵۵/۵۵	۱۳۷۱
۲۱۶	۲۰۵/۸	۲۱۷/۵۶	۱۹۴/۲	۱۳۷۲
۳۰۱/۷	۳۰۱/۱۹	۳۱۴/۲۸	۲۶۸/۴	۱۳۷۳

مأخذ: محاسبات را براساس اطلاعات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران انجام داده‌ایم.

جدول ۴، نشان‌دهنده شاخص قیمت کالاهای کشاورزی و غیرکشاورزی در قالب کالاهای تجاری و غیرتجاری است. جدول فوق، نشان می‌دهد که در این دوره، ابتدا شاخص قیمت کالاهای تجاری کشاورزی از کالاهای کشاورزی غیرتجاری کمتر بوده، ولی از سال ۱۳۷۰ به بعد، شاخص قیمت کالاهای تجاری برتری یافته است. برای مثال، در سال ۱۳۶۱، شاخص قیمت کالاهای کشاورزی تجاری ۲۸/۰۴ و غیرتجاری ۳۳/۳، در سال ۱۳۶۸، این دو شاخص، به

ترتیب، ۸۰/۷ و ۱۰۰/۳، و در سال ۱۳۷۱، ۱۶۱/۱۳ و ۱۵۸/۹۱ بوده است.

جدول ۴. شاخص بهای عمده‌فروشی کالاها در ایران (۱۰۰-۱۳۶۹)

گروههای کالا				شرح ضریب اهمیت دوره
غیرکشاورزی		کشاورزی		
غیرتجاری	تجاری	غیرتجاری	تجاری	
۳۷/۱۷	۳۴/۷۵	۲۰/۵۶	۷/۵۲	۱۳۶۱
۲۵/۷۱	۲۶/۱۳	۳۳/۳۳	۲۸/۰۴	۱۳۶۲
۲۶/۷۵	۲۸/۰۴	۳۸/۶۹	۲۸/۷۳	۱۳۶۳
۲۵/۸۶	۲۹/۴۷	۴۷/۵۹	۳۲/۷۳	۱۳۶۴
۲۷/۳۲	۳۱/۱۴	۵۱/۴۲	۳۷/۹۳	۱۳۶۵
۳۳/۹۷	۳۸/۷۳	۶۲/۱۳	۵۶/۳۸	۱۳۶۶
۴۹/۴۴	۵۲/۳۴	۶۷/۳۰	۷۳/۱	۱۳۶۷
۶۲/۴۱	۶۶/۵۶	۷۸/۶۶	۷۴/۴۵	۱۳۶۸
۷۱/۵	۷۸/۷۶	۱۰۰/۳	۸۰/۷۶	۱۳۶۹
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۳۷۰
۱۳۱/۷۲	۱۲۲/۴۵	۱۱۶/۵	۱۴۸/۰۵	۱۳۷۱
۱۷۶/۷۵	۱۶۸/۰۵	۱۵۸/۹۱	۱۶۱/۱۳	۱۳۷۲
۲۲۸/۴	۲۰۵/۹۶	۱۹۲/۸	۱۹۸/۰۳	۱۳۷۳
۳۲۷/۵	۳۰۰/۱۴	۲۵۴/۰۶	۳۰۸/۱۰۶	

مأخذ: محاسبات را براساس اطلاعات کسب شده از بانک مرکزی انجام داده‌ایم.

(۱) نرخ حمایت اسمی مستقیم از گندم

نرخ حمایت اسمی مستقیم را با استفاده از رابطه (۱) و اطلاعات مندرج در جدول ۲ محاسبه کرده‌ایم و نتایج آن در جدول ۵ آمده است. این نتایج، نشان می‌دهد که نرخ حمایت اسمی مستقیم

در طول دوره ۱۳۶۱-۱۳۷۳ همواره مثبت بوده است و از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۱ افزایش شدیدی داشته و میزان آن از ۱/۰۷ در سال ۱۳۶۱ به ۱۲/۹ در سال ۱۳۷۱ افزایش یافته است. ولی از سال ۱۳۷۳، به علت افزایش در نرخ ارز محاسبه شده برای خرید گندم از خارج و افزایش قیمت سیف گندم، نرخ حمایت مستقیم با یک کاهش شدید به ۲/۶۴، و در سال ۱۳۷۳، به ۰/۳۴ رسیده است. بنابراین، در این دوره، محصول از جهت تولیدکننده مورد حمایت و از جهت مصرف کننده مشمول مالیات بوده است. اما در دو سال آخر دوره، میزان این حمایت کاهش یافته و وضعیت به سمت تعادل رفته است.

جدول ۵. نرخ حمایت اسمی مستقیم - غیرمستقیم و کل از گندم (۱۳۶۱-۱۳۷۱)

سال	حمایت اسمی مستقیم	حمایت اسمی غیرمستقیم	حمایت اسمی کل
۱۳۶۱	۱/۰۷	(۰/۵)	۰/۰۳۸
۱۳۶۲	۰/۹۵۷	(۰/۴۷)	۰/۰۴
۱۳۶۳	۱/۴۹	(۰/۴۸)	۰/۲۸
۱۳۶۴	۱/۸۱	(۰/۴۹)	۰/۴۲
۱۳۶۵	۵/۰۴	(۰/۵۲)	۱/۸۸
۱۳۶۶	۷/۳۲	(۰/۵۵)	۲/۷۳
۱۳۶۷	۴/۷۸	(۰/۵۵)	۱/۵۹
۱۳۶۸	۵/۵۸	(۰/۵۵)	۱/۹۷
۱۳۶۹	۶/۲۴	(۰/۵۷)	۲/۱
۱۳۷۰	۱۲/۸۵	(۰/۵۸)	۴/۷
۱۳۷۱	۱۲/۹	(۰/۵۸)	۴/۷۷
۱۳۷۲	۲/۶۴	(۰/۵۱)	۰/۷۸
۱۳۷۳	۰/۳۴	(۰/۲۸)	(۰/۰۳۵)

مأخذ: محاسبات را با استفاده از اطلاعات بانک مرکزی و گمرک جمهوری اسلامی ایران انجام داده‌ام.

۲) نرخ حمایت اسمی غیرمستقیم از گندم

سیاستهای اقتصادی دولت در سالهای اخیر مبنی بر مهار قیمت ارز بوده و ارزشگذاری غیرواقعی پول داخلی و پایین نگه داشتن قیمت ارز، برآوردهای انجام شده در مورد حمایت از قیمت یک محصول را مبالغه‌آمیز نشان می‌دهد. از سوی دیگر، در این سالها، بخش غیرکشاورزی نیز با اعمال سیاستهای نرخ ارز و تعرفه، مشمول دخالت دولت بوده که این موضوع نیز بر قیمت نسبی تمام محصولات کشاورزی اثر داشته است. بر این اساس، برای تحلیل درست سیاستهای قیمتگذاری، اثر غیرمستقیم دخالتهای دولت در قیمت محصولات کشاورزی نیز را بررسی کردیم که نتایج آن در جدول ۵ آمده است.

نتایج مندرج در جدول نشان می‌دهد که نرخ حمایت اسمی غیرمستقیم طی این دوره، همواره منفی بوده و نوسان و رشد چندانی نداشته است، به طوری که طی دوره ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۳، از $(-۰/۵)$ در ابتدای دوره به $(-۰/۵۸)$ در سال ۱۳۷۱ رسیده و در انتهای دوره به $(-۰/۲۸)$ کاهش یافته است. بنابراین، در تمام این سالها، سیاست دولت در مهار نرخ ارز، به مثابه اعمال مالیات بر تولیدکنندگان گندم بوده است.

۳) نرخ حمایت اسمی کل از گندم

حمایت اسمی کل با استفاده از رابطه (۵) برای سالهای ۱۳۶۱-۱۳۷۳ محاسبه گردیده و نتایج آن در جدول ۵ ذکر شده است. نتایج نشان می‌دهد که در این دوره، نرخ حمایت کل تا سال ۱۳۷۲ مثبت بوده که نشاندهنده پرداخت یارانه بر قیمت گندم به تولیدکنندگان از سوی دولت می‌باشد. در سال ۱۳۷۳، با افزایش نرخ رسمی ارز، نرخ حمایت کل منفی شده و به $-۰/۰۳۵$ رسیده است که نشاندهنده تغییر در سیاستهای حمایتی از این محصول می‌باشد. جدول ۵، نشان می‌دهد که در تمام طول دوره، نرخ منفی حمایت اسمی غیرمستقیم، اثر سیاست حمایت اسمی مستقیم را به میزان چشمگیری کاهش داده است، به طوری که در ابتدای دوره، نرخ مستقیم $۱/۰۷$ توسط نرخ حمایت غیرمستقیم منفی به $۰/۰۳۸$ در قالب نرخ حمایت کل تعدیل شده است. در انتهای دوره نیز نرخ $۰/۰۳۴$ حمایت مستقیم به $-۰/۰۳۵$ نرخ حمایت کل تعدیل شده است.

نتایج به دست آمده در مورد تغییرات نرخ مبادله که در قالب تغییر نسبت شاخص قیمت

کالاهای کشاورزی و غیرکشاورزی بیان شد و نیز کاهش شدید نرخ حمایت اسمی مستقیم و منفی شدن نرخ حمایت اسمی کل از قیمت گندم در سال ۱۳۷۳، نشاندهنده تغییر سیاستهای اقتصادی دولت در بخش کشاورزی است که به رغم تلاشهای انجام شده برای حمایت از تولید گندم در جهت سیاست خودکفایی، سیاست اجرا شده در سالهای اخیر عملاً در تضعیف تولید این محصول بوده است. اگرچه در این پژوهش، تنها محصول گندم مورد نظر است، ولی احتمالاً این وضعیت در مورد محصولات دیگر نیز وجود دارد. بر این اساس، باید در تدوین سیاستهای کلان اقتصادی به اثر آن بر بخش کشاورزی توجه نمود و آثار اجرای سیاستهای مختلف بر انگیزه تولید در کشاورزان از قبل مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

الف) فارسی

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۲). گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران سال ۱۳۶۱.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۲). گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران سال ۱۳۷۱.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۴). گزارش خردادماه ۱۳۷۴ شاخص بهای عمده‌فروشی کالاها در ایران.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸). گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران سال ۱۳۶۷.
- بوسارد، ج.م. (۱۳۷۱). اثر اصلاح ساختاری بر کشاورزان خرده پا. ترجمه ق. تهرانی یآوری نژاد، مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- حجاران، ا. (۱۳۶۹). سیاست قیمتها در کشاورزی. درسی از تجارب حاصله در خاور نزدیک سازمان تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی.
- حسینی کازرونی، م.؛ درویشی، ع. (۱۳۷۲). چشم‌انداز بخش کشاورزی در برنامه اول و دوم توسعه اقتصادی کشور. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. شماره ۳. صفحات ۷۵-۸۲.
- حمیدنژاد، م. (۱۳۷۳). سوبسید گندم و جستجوی رابطه عدالت اجتماعی. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. شماره ۸. صفحات ۱۳۶-۱۵۹.
- حیدری، غ. (۱۳۷۲). بررسی جنبه‌هایی از تعدیل ساختاری در بخش کشاورزی. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. شماره ۴. صفحات ۶۵-۸۵.
- خلعت‌بری، ف. (۱۳۷۲). نرخ ارز از ساختار اقتصاد تا توان تولید ملی. فصلنامه مجلس و پژوهش. شماره ۵. صفحات ۵۱-۷۰.
- خورسندیان، ع. (۱۳۷۳). گات و ایران. ماهنامه تازه‌های اقتصاد. شماره ۴۳. صفحات ۱۰-۲۳.
- دیاکوساواس، د.؛ کرک پاتریک، س. (۱۳۷۳). تأثیر سیاستهای تجاری و نرخ ارز بر انگیزه‌های

- تولید کشاورزی. ترجمه م. میرفخرایی. مرکز مطالعات برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- دیترا، ج. ف.؛ آویلز، ت.؛ فی نان، ت.؛ توسلینگ، ح.؛ اولگان، د. جانسن (۱۳۷۲). اقتصاد سیاسی سیاست قیمت گذاری کشاورزی. ترجمه ج. نیازی؛ ح. نیر؛ غ. حیدری؛ م. میرفخرایی، مرکز مطالعات برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- رحیمی، ع.؛ کلاتری، ع. (۱۳۷۱). تحلیل و بررسی اقتصادی سوبسید. مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.
- رحیمی بروجردی، ع. (۱۳۷۲). درآمدی بر سیاستهای تعدیل ساختاری. مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی.
- رفعتی، م.؛ عسکری، ع.؛ مهرگان، ن. (۱۳۷۲). ارزش از چند نرخ تا تک نرخ. مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.
- کلاسن، ا.م.؛ سالین، پ. (۱۳۷۲). آثار سیاستهای تثبیت و تعدیل ساختاری بر جامعه روستایی. ترجمه پ. اجلالی. مرکز مطالعات برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- کوردون، د.ام. (۱۳۷۱). تئوری حمایت. ترجمه احمد شاه رکنی. دانشگاه علامه طباطبائی تهران.
- کهنسال، م. (۱۳۷۲). بررسی اثرات اقتصادی حذف سوبسید کود شیمیایی در استان فارس. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز.
- گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۲). مقررات صادرات و واردات.
- مرکز مطالعات برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی (۱۳۷۲). گندم از تولید تا مصرف، پیشنهاد الگوئی برای تحقیق. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. شماره ۲. صفحات ۸۴-۹۲.
- مریدی، س.؛ عظیمی، ح.؛ مقدم، ع.؛ حداد، م. (۱۳۷۱). مجموعه گزارشهای منتخب پیرامون اثرات آزادسازی اقتصادی بر بخش کشاورزی. مرکز مطالعات برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- نجفی، ب. (۱۳۷۲). سیاستهای بازرگانی و قیمت گذاری محصولات کشاورزی در کشورهای در حال توسعه و ایران. مجموعه مقالات دومین سمپوزیوم سیاست کشاورزی ایران دانشگاه شیراز. صفحات ۱۳۳-۱۵۹.

- نجفی، غ. (۱۳۷۳). ساختار نظام کشاورزی بررسی وضع موجود و شرایط آزادسازی. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۸. صفحات ۵۵-۹۰.
- نورتون، ر. (۱۳۷۲). مسائل کشاورزی در برنامه‌های تعدیل ساختاری. ترجمه ر. لطفی. مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- نوری نائینی، م.س؛ پدرام، س. (۱۳۷۲)، عرضه داخلی گندم و عوامل مؤثر بر آن. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. شماره ۲. صفحات ۵۲-۷۴.

ب) انگلیسی

- Bale, M.D.; and Lutze, E. (1981). Price Distortions in Agriculture and Their Effect: An International Comparison. *Amer. J. Agr. Econ.* 63: 8-22.
- Barker, R.; and Hayami. y. (1976). Price Support Versus Input Subsidy for Food Self-Sufficiency in Developing Countries. *Amer. J. Agr. Econ.* 56: 617-627.
- Byerlee, D.; and Sain, G. (1986). Food Pricing Policy in Developing Countries. Bias Against Agriculture or for Urban Consumers. *Amer. J. Agr. Econ.* 68: 961-69.
- Cramer, G.L.; Wailes, E. J.; Shui, Sh. (1993). Impacts of Liberalizing Trade in the World Rice Market. *Amer. J. Agr. Econ.* 13:219-26.
- Desia, D.K. (1965). Increasing Income and Production of Indian Farms: Possibilities with Existing Resource Supplies. *Ind. J. Agr. Econ.* 1940-64.
- Fan, Sh.; Wailes, E.; and Cramer, G. (1994). Impact of Elimination Government Interventions on China's Rice Sector. *J. Agr. Econ.* 11: 71-81.
- Kilkenny, M. (1993). Rural/urban Effects of Terminating Farm Subsidies. *Amer. J. Agr. Econ.* 75: 968-98.
- Kruger, A.O.; Schiff, M.; and Valdes, A. (1985). *Measuring the Impact of Sector-Specific and Economy Wide Policies on Agricultural Incentives in LDS*. World Bank.

Washington D.C.

- Lapp, J.S.; and Smith, V.H. (1992). Aggregate Source of Relative Price Variability Among Agricultural Commodities. *Amer. J. Agr. Econ.* 74: 1-9.
- Longworth, J.W.; and Knoke, Ph. (1982). Australian Wheat Policy 1948-79: A Welfare Evaluation. *Amer. J. Agr. Econ.* 64: 642-54.
- Peterson, W.L. (1979). International Farm Price and the Social Cost of Cheap Food Policies. *Amer. J. Agr. Econ.* 61: 12-21.
- Sadoulet, E.; and De Janvry, A. (1992). Agricultural Trade Liberalization and Low Income Countries: A General Equilibrium-Multimarket Approach. *Amer. J. Agr. Econ.* 74: 268-80.
- Sankhayan, P.L. (1988). *Introduction to the Economics of Agricultural Production*. New Delhi: Prentice-Hall.
- Wagner, H.M. (1959). Linear Programing Techniques for Regression Analysis. *J. Amer. Statist Assoc.* 54: 206-12.
- Yong, D.K. et al. (1993). Agricultural Policy Adjustments in the Korean Rice Economy. *J. Agr. Econ.* 9: 335-46.

منتشر شد

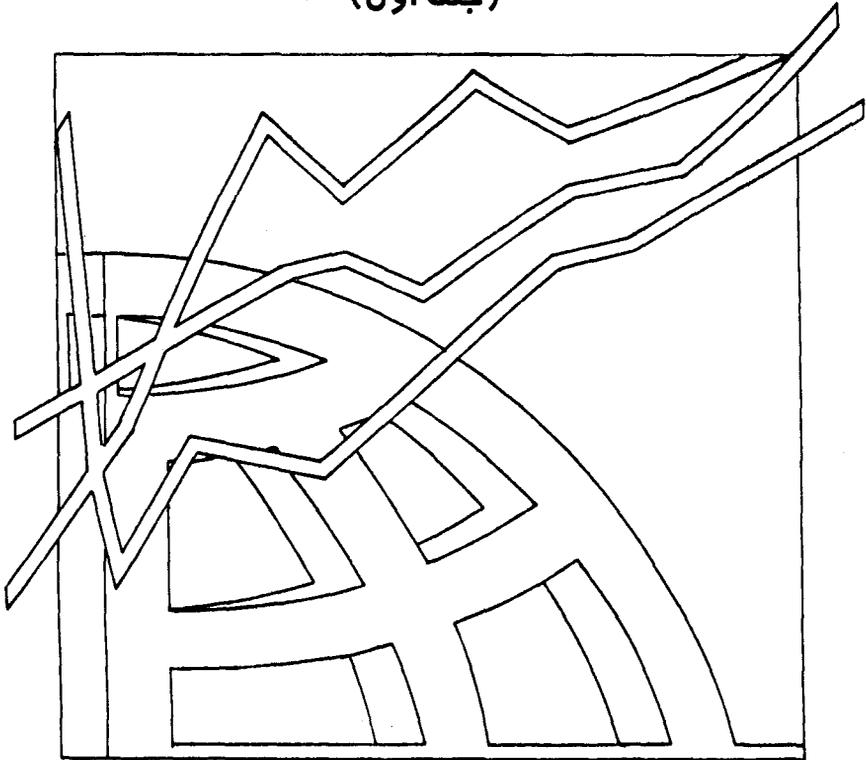

در سبای در

اقتصاد کلان

به همراه توضیحات مترجمان

(جلد اول)

نویسندگان: اولیویر جین بلانچارد - استنلی فیشر

مترجمان: دکتر محمود ختائی - تیمور محمدی